

Тетяна Сідлецька
кандидат мистецтвознавства,
доцент Вінницького національного
технічного університету

Особливості функціонування та розвитку Національного оркестру народних інструментів України

В сучасних складних умовах функціонування вітчизняної музичної культури надзвичайно важливим є звернення до творчості національних мистецьких колективів. Адже вони відроджують і розвивають спадкоємні культурні традиції, які є духовним надбанням нації. Одним із провідних професійних колективів, творча діяльність якого має важливе значення для розвитку музичної культури України, є Національний оркестр народних інструментів України.

Варто відзначити, що творчість цього колективу неодноразово привертала увагу дослідників з проблем народно-інструментального мистецтва, мистецтвознавців, культурологів, фольклористів. Різні аспекти художньої діяльності Національного оркестру народних інструментів України знайшли своє відображення у дослідженнях В. Гуцала, М. Головаценка, М. Давидова, В. Дейнеги, Б. Жолдака, Ю. Лошкова, І. Сікорської, О. Трофимчука, Л. Черкаського.

Проте, у працях згаданих авторів питання функціонування даного колективу розглядаються фрагментарно, стисло. Це переважно статті, в яких відсутній глибокий аналіз діяльності колективу, тому питання щодо інструментального складу, репертуару, функцій цього колективу у вітчизняному мистецтвознавстві є недостатньо висвітленими. З огляду на вищевикладене, метою даної статті є виявлення особливостей функціонування та розвитку Національного оркестру народних інструментів України та визначення його місця в музичній культурі України.

Сьогодні Національний оркестр народних інструментів України є провідним професійним мистецьким колективом, який очолює народний артист України, лауреат Національної премії України імені Т. Г. Шевченка В. Гуцал. Художні принципи В. Гуцала ґрунтуються на розширенні жанрово-стильової палітри репертуару та залученні оригінальних високохудожніх творів сучасних композиторів, органічному поєднанні народної та академічної традицій, використанні у складі оркестру різноманітного народного музичного інструментарію, розкритті технічно-виражальних можливостей епізодичних інструментів, досягненні злагодженості і тембральної колоритності оркестрового звучання.

Характерними ознаками колективу є довершеність інструментального складу, різнобарвність жанрово-стильової палітри репертуару, опора на національні традиції народного музикування, висока професійна майстерність виконавців.

Важливою складовою будь-якого оркестрового колективу є його інструментальний склад. Слід відмітити, що на сьогоднішній день Національний оркестр народних інструментів України має найоптимальніший (кількісний і якісний) інструментальний склад, що формувався протягом 40 років. За весь цей період становлення, формування, розвитку відбувалися постійні зміни (реконструкція та відродження забутого інструментарію, введення до оркестру нових інструментів). Інструментальний склад саме цього оркестру ввібрав у себе всю новизну, всі здобутки і перетворення народно-оркестрового виконавства України.

Визначимо особливості інструментального складу Національного оркестру народних інструментів України:

1. Повний оркестровий діапазон.
2. Значні технічні та художньо-виражальні можливості.
3. Повноцінність оркестрових груп щодо складу голосів, діапазону.
4. Динамічний баланс між оркестровими групами.

5. Широке застосування епізодичного інструментарію, який надає унікальності і неповторності звучанню оркестру.

6. Можливість оркестру виконувати різноманітний репертуар (від народної музики – до зразків світової класики).

7. Відповідність інструментального складу оркестру характеру української національної музики.

Саме ці риси Національного оркестру народних інструментів України дозволяють нам стверджувати про довершеність інструментального складу цього колективу. В оркестровій звучності інструментального складу оркестру відображається національний колорит і розмаїття форм народного музикування в традиційних ансамблях.

Ю. Лошков називає Національний оркестр народних інструментів України за своїм функціональним складом «симфонічним». Зі слів ученого, «поряд із струнною групою оркестру (бандури, кобзи, скрипки, цимбали) провідну роль відіграє група духових інструментів, як дерев'яних, так і мідних, що дає можливість колективу виконувати як оригінальні твори, так і кращі зразки симфонічної музики, не принижуючи їх художньої цінності» [6, с. 76–77].

Але є ще ряд музичних інструментів, які не використовуються у згаданому оркестрі. Їхнє дослідження і застосування обов'язково зумовить зміни у складі українського оркестру народних інструментів. Ці зміни насамперед пов'язані з історичним розвитком людства і культури. Вони спонукають до пошуків нових звучань, введення інших музичних інструментів до складу українського народного оркестру. Так, В. Гуцал має намір ввести до складу оркестру торбан як сольний і акомпануючий інструмент і удосконалити козацьку трубу (покращити її технічні і звуко-виражальні можливості) [4, с. 299]. Але М. Імханицький слушно зауважує, що введення до складу народного оркестру нових інструментів буде художньо виправдане лише тоді, коли вони, сприяючи розкриттю образного

здуму композитора, допомагають повніше виявити специфіку традиційних інструментів, яскравіше показати їх національні витоки [5, с. 49].

Зі стабілізацією інструментального складу Національного оркестру народних інструментів України відповідно, виробилося оригінальне, самобутнє і неповторне звучання оркестру. Нові оркестрові барви додали колективу національного колориту, тому що склад зазначеного оркестру обов'язково повинен відповідати характеру української національної музики, народній виконавській манері. За словами В. Гуцала, «саме в цьому оркестрі й відбулося злиття усіх регіональних музичних концепцій у загальну українську музичну ідею. Виробився той колорит і єдине звучання, в результаті чого постало, виробилось етнозвучання» [4, с. 215]. Саме тембри представлених тут реконструйованих інструментів, що побутували серед українського народу в минулому, – ліра, сурма, ладкова кобза, козацька труба, теленки, зозульки, свиріль, козобас, бугай, флюяра, ріжок, волинка, дрімба, рубель і качалка, береста та інші надають звучанню оркестру неповторного національного колориту.

Важливе значення для розуміння художніх засад Національного оркестру народних інструментів України має виконавський репертуар, в якому одне з провідних місць посідають обробки народного мелосу. Оркестром створено багато різноманітних концертних програм, куди входять народно-інструментальні і фольклорні композиції, перекладення класичних творів українських і зарубіжних композиторів, оригінальні твори вітчизняних композиторів, акомпанементи видатним українським співакам. Серед них: «Перлини народної музики», «Сторінки української класики», «Мелодії України», «Танцювальні награвання», «Перлини української вокальної музики», «Перлини українського гумору», «Нові імена України», «Програма для дитячої філармонії», «Програма камерного складу Національного оркестру народних інструментів України», «Програма ансамблю Троїсті музики». У концертах часто звучать оригінальні ансамблі: сопілкарів,

дримбарів, виконавців на народних зозульках, троїстих музук, ансамбль бандуристів.

Оркестр має багатий репертуар. До нього входять композиції на українські народні теми – «Українська в'язанка» Ю. Алжнева, «Подільський козачок» І. Вимера, «Мелодія і буковинські козачки» В. Гекера, Закарпатський весільний танок «Березянка», «Троїсті музика», «Танцювальні награвання» В. Гуцала, «Свято на Буковині» О. Должикова, «Коло» Є. Кравченка, «Гуцульські старосвітські награвання» для сопілки з оркестром Л. Колодуба, твори крупної форми – «Гуцульська фантазія» С. Орла, музична фантазія «Калинонька» М. Стецюна, Фантазія на тему української народної пісні «І шумить, і гуде» І. Щербакова, Поема для сопілки з оркестром «Суголося Світояру» Ю. Алжнева, низка мініатюр, здебільшого на народні теми – «Чернігівська полька» О. Должикова, «Гумореска» Ю. Шевченка, «Козачок», «Полька» І. Іващенко та ін. Ці твори презентують народно-інструментальну музику Поділля, Слобожанщини, Гуцульщини, Буковини і яскраво відображають регіонально-локальні народні виконавські традиції.

Помітною тенденцією в художньо-репертуарній парадигмі оркестру стало активне залучення до всіх програм майстерно оркестрованих творів української і світової класики (Д. Бортнянського, Й. Брамса, А. Веделя, М. Вербицького, М. Глінки, С. Гулака-Артемівського, А. Дворжака, С. Завадського, М. Калачевського, М. Леонтовича, М. Лисенка та ін.), творів сучасних композиторів – В. Зубицького, В. Кирейка, А. Кожем'якіна, Я. Лапинського, Є. Льонка, В. Подгорного, В. Рунчака, М. Скорика, Є. Станковича, В. Степурка, Ю. Шевченка, В. Шумейка, І. Щербакова. Виконання творів цих композиторів сприяє підвищенню художньо-мистецького рівня виконавців. В. Дейнега слушно зазначає, що «теоретично обґрунтоване формування репертуарної політики є одною з головних умов для ефективного функціонування будь-якого професійного колективу, тому що за допомогою конкретних музичних творів можна вирішувати майже всі професійні та творчі завдання» [3, с. 119].

Яскравою репертуарною лінією в Національному оркестрі народних інструментів України слід визначити широку пропаганду і співтворчість із сучасними українськими композиторами. Чільне місце в репертуарі оркестру посідає музика харківського композитора А. Гайденка, що приваблює виконавців та слухачів яскравим національним колоритом, оригінальною самобутністю, сучасною мовою. Його «Весняні ігрища», «Українські візерунки», оркестрові сюїти «Українські майоліки», «Українські сюжетні танці», симфонічна сюїта «Рідні джерела», концерт-рапсодія для цимбалів з оркестром «Циганіада», концерт для бандури з оркестром «Перебендя» отримали високу оцінку музичної громадськості.

Національний оркестр народних інструментів України також супроводжує виступи видатних українських співаків – народних артистів України М. Кондратюка, Н. Матвієнко, Є. Мірошніченко, Д. Петриненко, М. Стеф'юк. Оркестр виступав і з естрадними співаками – Л. Івановою (спільна програма «Вечір романсу») та С. Захаровим [4].

Однією з особливостей репертуарної політики колективу є залучення танцювальних і літературно-музичних композицій, де виявляється сюжетний розвиток і драматургія. Показовою є літературно-музична композиція О. Вишні «Ярмарок», створена оркестром разом із народним артистом України А. Паламаренком, де оркестр акомпанує декламатору. Тут яскраво простежується використання елементів театралізованого дійства, до чого спонукають характерні особливості народної музики і традиції ансамблю троїстих музик.

Загалом, порівнюючи репертуар, який виконував оркестр у 1980-х рр. і з тим, що виконує сьогодні, можна відмітити деякі тенденції у його розвитку. Зокрема, у репертуарі колективу збільшилася кількість оригінальних композицій і великих циклічних творів (концерт, рапсодія, фантазія, сюїта), з'явилися ряд композицій, написаних для солуючих інструментів у супроводі оркестру (свиріль, сопілка, кобза, цимбали, ліра) і твори, в яких

активно використовується епізодичний народний інструментарій (трембіта, дрімба, козобас, бугай та ін.).

Отже, характерними стильовими ознаками творів, що виконує оркестр на сучасному етапі, є органічний синтез народної традиції (використання фольклорних зразків, специфічних колористичних тембрів, відродження особливостей народного виконання) та професійної традиції (оркестрові обробки народного мелосу з використанням сучасних симфонічних методів мислення, застосування нових принципів тематичного розвитку). Це пов'язано зі збагаченням інтонаційного строю музики для українського оркестру народних інструментів – мелодики, гармонії, ладу, поліфонії, оркестровки, метроритму і т. п.

Національний оркестр народних інструментів України проводить інтенсивну гастрольну діяльність в Україні та поза її межами (Росія, Азербайджан, 2002 р.). З ним виступали солісти Національного академічного театру опери і балету України імені Т. Г. Шевченка (І. Даць, І. Семененко, М. Стеф'юк, М. Талаба) і Національної філармонії України (В. Буймістер, А. Остапенко). Виступи оркестру отримали схвальні відгуки російської та азербайджанської преси [1; 7]. Активна концертно-гастрольна діяльність колективу сприяє ознайомленню широких кіл громадськості з найкращими зразками народно-інструментального мистецтва України.

Національний оркестр народних інструментів України є учасником різноманітних культурно-мистецьких заходів. Серед них – «Молоді голоси – зірки національної опери» (1998), де оркестр акомпанував лауреатам міжнародних та республіканських конкурсів, у «Колі друзів» (1999) і «Золоті сторінки української класики» (1999), де супроводжував виступи дуету Л. Маковецької і О. Трофимчука, Л. Березняк (Австралія), О. Гурця, А. Мокренка, Ф. Мустафаєва, Л. Семененка, В. Степової. Всеукраїнський фестиваль «Рідна мова калинова» (2005), в рамках якого виступи колективу проходили у Чернігові, Сумах, Полтаві, Харкові, Луганську, Донецьку, Дніпропетровську, Запоріжжі, Кіровограді, Черкасах, Києві. За участю

оркестру відбувся також Всеукраїнський фестиваль «Солов'їна молодь України» (2005). Національний оркестр народних інструментів України постійно бере участь у міжнародному музичному фестивалі «Київ-Музик-Фест». Визнання художніх досягнень оркестру в Україні та за її межами є яскравим свідченням високої майстерності та художньої досконалості виконавського мистецтва колективу.

Національний оркестр народних інструментів України виконує просвітницьку функцію, що полягає у створенні певних освітніх програм. Оркестр влаштовує багато концертів для дітей, перед виступами колективу читаються лекції про особливості розвитку народної музики, демонструються народні музичні інструменти. У Національній філармонії України за участю оркестру проходять лекції-концерти «Чарівна паличка диригента» [8; 9]. У 1994 р. колектив був учасником програми «Мелодії України», у якій висвітлювалася багатомірна картина народної музичної культури України. Отже, активна творча діяльність колективу сприяє формуванню музичних смаків широкої слухацької аудиторії.

Варто відмітити, що при Національному оркестрі народних інструментів України існує музей народних інструментів (він є філіалом Державного музею театрального, музичного і кіномистецтва України), де зберігаються старовинні зразки інструментів, що побутували на території України в минулому. Тут представлені народні духові інструменти, колекція бандур, кобз, лір вітчизняних музичних майстрів. Музиканти оркестру постійно удосконалюють народні інструменти (сопілки, зозулі, бандури, кобзи, цимбали), працюють над покращенням їх технічних і звуко-виражальних можливостей з метою використання у колективі. Водночас багато артистів оркестру володіють не лише одним, а кількома народними інструментами, що свідчить про їхню високу професійну майстерність.

Національний оркестр народних інструментів України є своєрідним методичним центром. На базі оркестру постійно організуються

конференції з проблем розвитку колективних форм народно-інструментального мистецтва [10, с. 110].

Слід відзначити, що Національний оркестр народних інструментів України виробив свій індивідуальний виконавський стиль, що ґрунтується на тембральній насиченості оркестрового звучання завдяки використанню у складі оркестру всього розмаїття народного музичного інструментарію, що побутує сьогодні на теренах України, превалюванні в репертуарі оркестру обробок народних мелодій, що підкреслює художню своєрідність і міцний зв'язок колективу з традиціями народної музичної творчості, емоційності виконання та багатстві прийомів і засобів. Яскрава самобутність оркестру, своєрідність виконавського стилю, заснованого на традиціях народного музикування забезпечують йому заслужений успіх і визнання.

Отже, варто підкреслити визначну роль Національного оркестру народних інструментів України для розвитку академічного народно-оркестрового виконавства України, для формування репертуарної політики та популяризації високохудожніх зразків народної музичної творчості, для збереження, реконструкції та удосконалення українського народного музичного інструментарію, для популяризації національного народно-інструментального виконавства в Україні та за її межами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко А. И зазвучали цимбали... / А. Бондаренко // Самарская газета. – 2002. – 17 мая.
2. Давидов М. Історія виконавства на народних інструментах. (Українська академічна школа): підруч. [для вищ. та серед. муз. навч. закл.] / Давидов М. – К.: Нац. муз. академія України ім. П. І. Чайковського, 2005. – 420 с.
3. Дейнега В. Музичний інструментарій як показник специфіки оркестру народних інструментів / В. Дейнега // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. – Вип. 22: Муз. вик-во. – Кн. 8. – К., 2002. – С. 119–129.
4. Жолдак Б. Музичні війни або талан Віктора Гуцала: художньо-документальна повість / Жолдак Б. – К.: Криниця, 2004. – 416 с.
5. Имханицкий М. Новые тенденции в современной музыке для русского народного оркестра: учеб. пос. [по курсу «История исполнительства на русских народных инструментах»] / Имханицкий М. – М.: ГМПИ им. Гнесиных, 1981. – 80 с.
6. Лошков Ю. Творчість В. А. Комаренка і народно-інструментальне виконавство в Слобідській Україні (І пол. ХХ ст.): дис. ... кандидата мистецтвознавства: 17.00.01 / Лошков Юрій. – Харків, 2000. – 205 с.
7. Мирзоева С. Роскошь и мастерство (рецензия на выступление Национального оркестра народных инструментов Украины в Азербайджане на «Днях культуры Украины в Азербайджане») / С. Мирзоева // Вечерний Баку. – 2002. – 26 мая.
8. Програми концертів Київського оркестру народних інструментів. – ЦДАМЛМ України. – Ф. 1128. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 42–44, 51–52.
9. Програми концертів Київського оркестру народних інструментів. – ЦДАМЛМ України. – Ф. 1128. – Оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 13, 28–29.
10. Черкаський Л. Музична палітра Національного оркестру / Л. Черкаський // Народна творчість та етнографія. – 2006. – № 1. – С. 105–110.

АНОТАЦІЯ

Публікація присвячена дослідженню особливостей функціонування та розвитку Національного оркестру народних інструментів України. У статті визначено характерні ознаки колективу. До них належать довершеність інструментального складу, різнобарвність жанрово-стильової палітри репертуару, опора на національні традиції народного музикування, висока професійна майстерність виконавців. Підкреслено визначну роль Національного оркестру народних інструментів України для розвитку

народно-оркестрового виконавства України.

Ключові слова: оркестр, народно-оркестрове виконавство, репертуар, інструментальний склад, народні інструменти, виконавці, традиції.

АННОТАЦИЯ

Публикация посвящена исследованию особенностей функционирования и развития Национального оркестра народных инструментов Украины. В статье определяются характерные свойства коллектива. К ним относятся совершенство инструментального склада, разнообразие жанрово-стилевой палитры репертуара, опора на национальные традиции народного музицирования, высокое профессиональное мастерство исполнителей. Подчеркивается выдающаяся роль Национального оркестра народных инструментов Украины для развития народно-оркестрового исполнительства Украины.

Ключевые слова: оркестр, народно-оркестровое исполнительство, репертуар, инструментальный склад, народные инструменты, исполнители, традиции.

ANNOTATION

The publication deals with the investigation of the peculiarities of functioning and development of the Ukrainian National folk instruments orchestra. The article defines the typical characteristics of the group. They are: the complete instrumental complex, the diversity of the genre and stylistic palette of the repertoire, the basing on the national tradition of folk music, high professional skills of the performers. It emphasizes the significant role of the Ukrainian National folk instruments orchestra in the development of the folk-orchestral performance in Ukraine.

Key words: orchestra, folk-orchestral performance, repertoire, instrumental complex, folk instruments, performers, traditions.